

Jelige: „barrakuda”

A magyar személyes névmások állása a névmási ciklusban

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	1
1.1. A kutatási téma bemutatása.....	1
1.2. A dolgozat felépítése.....	2
2. A magyar személyes névmások csoportosítása.....	4
3. A harmadik személyű személyes névmások csoportosítása Cardinaletti & Starke (1994) alapján.....	8
3.1. Cardinaletti & Starke (1994) névmási típusainak bemutatása.....	8
3.2. A magyar személyes névmások névmási típusokba sorolása Cardinaletti & Starke (1994) kritériumai alapján.....	9
3.2.1. A fókusz/kontrasztív topik pozícióban álló névmások jellemzői és besorolása:.....	9
3.2.2. A topik pozícióban álló névmások jellemzői és besorolása:.....	11
3.2.3. Ige utáni pozícióban álló személyes névmások jellemzői és besorolása:.....	13
3.3. A magyar személyes névmások típusokba sorolásának eredménye.....	15
4. A névmási ciklus.....	17
4.1. A névmási ciklus fázisai.....	18
4.2. A névmási ciklus hármass felosztása.....	18
5. Az <i>őket/azokat</i> kérdésről.....	19
1. A három magyar személyes névmási csoport helye a névmási ciklusban.....	22
2. Összegzés.....	24
Felhasznált irodalom:.....	25

A magyar személyes névmások állása a névmási ciklusban

1. Bevezetés

1.1. A kutatási téma bemutatása

Mint azt már korábbi vizsgálatok kimutatták, a magyar személyes névmási osztály nyelvi viselkedés szempontjából nem homogén. É. Kiss Katalin (1998) két típust különböztet meg a harmadik személyű személyes névmások között, az ige előtti pozícióban, illetve az ige utáni pozícióban álló személyes névmásokat. A személyes névmások viselkedése tehát nagyban függ azok igéhez viszonyított helyétől. Mivel magyarázható ez a heterogenitás? Miért határozza meg a személyes névmás pozíciója annak viselkedését? Kutatásomban a különböző

névmási típusok létezését egy univerzális nyelvi jelenséggel, a névmási ciklussal magyarázom.

Cardinaletti & Starke (1994) három névmási típust különböztet meg. Állításuk szerint a három típus létezése univerzális nyelvi tulajdonság lehet (bár az univerzalitás kijelentéséhez még további kutatások szükségesek, tény, hogy sok nyelvben megfigyelhető ez a hármasság). A vizsgálat során kimutatom, hogy ez a hármasság a magyar személyes névmások között is megtalálható.

A három névmási típus jelenlétével magyarázható, hogy miért viselkednek másképp a különböző személyes névmások (természetesen azért, mert más típust képviselnek). De mi indokolja a csoportok létét? Miért léteznek különböző típusok? Ezt egy univerzális nyelvi jelenséggel magyarázom, a névmási ciklussal. Elly van Gelderen (2011) a névmási ciklust folyamatos gyengülési változásként mutatja be. Úgy gondolom, a különböző névmási típusok eltérő nyelvi viselkedése azzal magyarázható, hogy azok a névmási ciklus különböző fázisaiban vannak.

Tanulmányomban a magyar személyes névmások vizsgálatával bemutatom, hogy ezek a névmások nyelvi viselkedésük szempontjából három csoportra oszthatók, melyek nagyjából megfeleltethetők Cardinaletti & Starke erős, gyenge és klitikum típusú névmásainak. Ezt követően megmutatom, hogyan illeszthetők e névmások a névmási ciklus folyamatába.

A magyar személyes névmások heterogenitásának magyarázata tehát a kutatás alapján: a névmási ciklus jelenléte és a sok nyelvben szintén megtalálható hármasság a személyes névmások nyelvi viselkedésében.

A felhasznált elméletek új szögből világítják meg az „*őket/azokat*”¹ problémát, mivel a harmadik személyű személyes névmások élettelenre való visszautalásának problémái magyarázhatók a névmási típusok és a névmási ciklus jelenlétével.

A kutatás generatív elméleti keretben, reprezentatív példamondatok alapján zajlik.

1.2. A dolgozat felépítése

Dolgozatom a magyar személyes névmások vizsgálatával kezdődik. É. Kiss (1998) csoportosítását veszem alapul, ahol két csoportot különböztet meg: az ige előtti és az ige utáni pozíciót. Én azonban hasznosnak találom tovább bontani az ige előtti pozícióban álló

¹ Ige előtti pozícióban élettelen referensnél a távolra mutató névmások alakjai használatosak, ige utáni helyzetben azonban nem jelenik meg a mutató névmás. Pl.: *Ott vannak a perecek. Azokat hozd ide!* de: *Hozd ide őket!*, nem pedig: **Hozd ide azokat!*

személyes névmásokat. Nem mindegy ugyanis a nyelvi viselkedés vizsgálatának szempontjából, hogy a névmás fókusz, illetve kontrasztív topik vagy topik pozícióban áll. Itt tehát én három típust különböztetek meg: a fókusz/kontrasztív topik, a topik és az ige utáni pozíciókban álló személyes névmásokat.

Ezt követően röviden bemutatom Cardinaletti & Starke (1994) elméletét. Cikkükben három névmási típust különböztetnek meg (erős, gyenge, illetve klitikum névmási típusok). E fejezetben a magyar személyes névmások három csoportját igyekszem besorolni a Cardinaletti & Starke által felállított kritériumok szerint. A három csoport nem feleltethető meg egyértelműen a három általuk felállított típusnak, csak nagyjából határozható be, melyik magyar névmási csoport melyik típusba sorolható. Egy táblázatban összefoglalva bemutatom, mely magyar személyes névmásokat tartok erős, melyeket gyenge, melyeket klitikum típusúnak. Arra a kérdésre, hogy miért nem feleltethető meg egyértelműen a három magyar személyes névmási csoport a három névmási típusnak, a következő fejezetben, a névmási ciklus tárgyalásánál adok magyarázatot.

A negyedik fejezetben röviden bemutatom van Gelderen (2011) névmási ciklus elméletét, majd felhasználom a névmási típusok létezésének magyarázatára (így a magyar névmási csoportok létezésének magyarázatára is). A névmási ciklus elméletéből vezetem le a választ arra az előző fejezetben felvetődött kérdésre is, hogy miért nem teljesítik kimerítően a magyar személyes névmások típusai Cardinaletti & Starke típusainak kritériumait. Itt amellet fogok érvelni, hogy a személyes névmások típusainak létét a névmási ciklus határozza meg. Ez egy univerzális nyelvi jelenség, így joggal feltételezhető, hogy a magyar nyelvben is jelen van. Úgy tűnik, ha a névmási ciklusban három fázist különböztetünk meg, az megfeleltethető a Cardinaletti & Starke által felállított három típusnak. A típusok létezésének oka tehát maga a névmási ciklus létezése. Az pedig, hogy a három magyar névmási csoport nem feleltethető meg egyértelműen a három típusnak (ugyanakkor a kritériumok nagy része teljesül), a névmási ciklus természetével függ össze. Azzal, hogy egy folyamatos nyelvi változásról van szó, ahol az elemek nyelvileg folyamatosan gyengülnek, így a típusok elemei is. Mivel a névmások többféle kritérium szerint is gyengülnek, ezek a gyengülések pedig sok esetben nincsenek egymással szinkronban, megengedhető, hogy a névmás tulajdonságainak egy része az erősebb típus kritériumait teljesítse, míg más tulajdonságai a gyengébb típuséira hasonlítson. E tulajdonságok mutatják meg, hogy az adott névmás, vagy névmási csoport a gyengülés mely fázisában van. Mivel a három típus folyamatos gyengülést mutat, a névmási ciklusban a típusoknak megfelelően három fázist különböztetek meg. A legkevésbé gyengült

lesz az erős fázis, a már redukálódott a gyenge, a maximálisan legyengült pedig a klitikum fázis.

Az ötödik fejezetben, az előzőleg ismertetett hármas felosztású névmási ciklusban helyezem el a magyar személyes névmási csoportokat (a fókusz pozícióban álló, a topik pozíciót elfoglaló, illetve az ige utáni személyes névmásokat). A fókusz pozícióban lévő személyes névmások a névmási ciklus erős fázisában, a topik pozícióban álló személyes névmások az erős és a gyenge fázis között kapnak helyet, a gyenge fázishoz igen közel, az ige után elhelyezkedő személyes névmások pedig a gyenge és klitikum fázis között félúton lesznek megtalálhatók.

A hatodik fejezet a magyar harmadik személyű személyes névmásokkal való referálással foglalkozik. A szakirodalomban rég folyik a vita arról, mikor hogyan utalunk vissza élettelen referens esetén (Elekfi 1980). Az előzőekben ismertetett elméletek új szempontból világítják meg ezt a kérdést. A kérdés lényegében az, hogy ige előtti pozícióban [-élő] referens esetén miért a távolra mutató névmás (*az*) megfelelő alakjait használjuk, ige utáni pozícióban pedig miért nem használatosak az *az* alakjai – legalábbis a sztenderd nyelvváltozatban –. E témát kutatva amellet érvelek, hogy ennek oka az, hogy az ige utáni pozíciót elfoglaló személyes névmások rendelkeznek azzal a gyenge és klitikum típusú névmásokra jellemző tulajdonsággal, hogy utalhatnak élettelen referensre, így ott nincs szükség a mutató névmás használatára, az ige előtt álló személyes névmásokkal ellentétben, ahol ez a tulajdonság nincs meg, így a távolra mutató névmás alakjai használatosak élettelenre való utalásnál.

Az összegzésben összesítem a kutatás eddigi eredményeit és megválaszolom a kutatás során felmerült kérdéseket. A magyar személyes névmások heterogenitását tehát a sok más nyelvre szintén jellemző hármassággal magyarázom, azaz az erős, a gyenge és klitikum típusok meglétével indoklom. A három típus léte pedig elméletem szerint: a névmási ciklus mozgásának következménye, azaz közvetve, a magyar személyes névmások heterogenitása a névmási ciklus jelenlétéből adódik.

2. A magyar személyes névmások csoportosítása

A kutatás során megvizsgálom a magyar személyes névmások nyelvi viselkedését és ez alapján csoportosítom őket.

É. Kiss (1998) két típusra osztja ezt az osztályt attól függően, hogy a névmás ige előtti vagy ige utáni pozícióban áll.

(1) A magyar harmadik személyű személyes névmások csoportosítása É.Kiss (1998) szerint:

		Ige előtti	Ige utáni
Alany	+ élő	<i>ő/ők</i>	-
	- élő	<i>az/azok</i>	-
Egyes tárgy	+élő	<i>őt</i>	-
	- élő	<i>azt</i>	-
Többes tárgy	+élő	<i>őket</i>	<i>őket</i>
	- élő	<i>azokat</i>	<i>őket</i>
Határozó	+élő	<i>(ő)neki, (ő)rajta...</i>	<i>neki, rajta...</i>
	- élő	<i>annak, azon/neki, rajta</i>	<i>neki, rajta...</i>

Az ige előtti névmásokat célszerű azonban tovább bontani az alapján, hogy topik, vagy fókusz pozícióban van-e. A további vizsgálatokhoz lényeges a különbségtétel e kettő között. Ugyanis a hangsúly mértéke és a jelentésbeli általánosság döntő fontosságú a csoportosításban. A további vizsgálatokhoz a fókusz és kontrasztív topik pozícióban álló személyes névmásokat egy csoportba sorolom, sajátos jelentéstartalmuk miatt.

Mivel én nem kizárólag a harmadik személyű személyes névmásokkal foglalkozom a kutatásban, az első és második személyeket is csoportosítottam pozíciójuk alapján.

Az első és második számú alakokat általában elkülönítik azon okból, hogy az első, ill. második személyek részt vesznek a társalgásban, így pragmatikai meghatározottságúak, a harmadik személyekkel ellentétben, melyeknek funkciója deiktikus.

„Az 1. és 2. személyű személyes névmások jelentése pragmatikai kötöttségű, a konkrét szituációból következik, grammatikailag nem helyettesíthető. (vö. *Én voltam otthon tegnap este* -> **Péter voltam otthon tegnap este*). Ezzel szemben a 3. személyű *ő* referenciáját vagy a konkrét szituáció határozza meg deixis révén (pl. *És ő honnan jött?*), vagy pedig a kontextus (pl. *A lány lehajolt. Ő tudta, hogy a cetlit az asztal alatt kell keresni.*) Az egyszerű szubsztitúciónak, grammatikai helyettesítésnek nincs akadálya (vö. *Ő volt otthon tegnap este* - > *Péter volt otthon tegnap este*).” (Keszler 2006: 158)

Hasonlóan fogalmaz Hangay (2003) is. Szerinte az első és második személyű névmások a társalgásban szereplőkre mutatnak rá, a harmadik személyű névmás helyettesítő szerepű, tehát azonos vonatkozású főnév helyébe lép. A harmadik személyű személyes névmásról a következőket

írja: „Mivel nemcsak személyre, hanem dologra és elvont fogalomra is vonatkozhat, szorosan érintkezik a mutató névmásokkal.” (Hangay 2003: 87)

Tehát az élettelenre való vonatkozást a harmadik személyek deiktikus funkciójával hozzák kapcsolatba.

1. *Tegnap sütöttem egy tál perezet. Idehoznád őket?* vö. *?Idehoznád azokat?*

(2) A személyes névmások csoportosítása

				fókusz/kontrasztív topik	topik	ige utáni
Első személy	alany	egyes		<i>ÉN</i>	<i>én/-</i>	-
		többes		<i>MI</i>	<i>mi/-</i>	-
	tárgy	egyes		<i>ENGEM</i>	<i>engem/-</i>	-
		többes		<i>MINKET</i>	<i>minket</i>	<i>minket</i>
	határozó	egyes		<i>ÉNVELEM/VELEM</i>	<i>velem/-</i>	<i>velem</i>
		többes		<i>MIVELÜNK/VELÜNK</i>	<i>velünk/-</i>	<i>velünk</i>
Második személy	alany	egyes		<i>TE</i>	<i>te/-</i>	-
		többes		<i>TI</i>	<i>ti/-</i>	-
	tárgy	egyes		<i>TÉGED</i>	<i>téged/-</i>	-
		többes		<i>TITEKET</i>	<i>titeket/-</i>	<i>titeket</i>
	határozói	egyes		<i>TEVELED/VELED</i>	<i>veled/-</i>	<i>veled</i>
		többes		<i>TIVELETEK/VELETEK</i>	<i>veletek/-</i>	<i>veletek</i>
Harmadik személy	alany	egyes	+élő	<i>Ő</i>	<i>ő/-</i>	-
			-élő	<i>AZ</i>	<i>az/-</i>	-
		többes	+élő	<i>ŐK</i>	<i>ők/-</i>	-
			-élő	<i>AZOK</i>	<i>azok/-</i>	-
	tárgy	egyes	+élő	<i>ŐT</i>	<i>őt/-</i>	-
			-élő	<i>AZT</i>	<i>azt/-</i>	-
		többes	+élő	<i>ŐKET</i>	<i>őket/-</i>	<i>őket</i>
			-élő	<i>AZOKAT</i>	<i>azokat/-</i>	<i>őket</i>
	határozói	egyes	+élő	<i>ŐVELE/VELE</i>	<i>vele/-</i>	<i>vele</i>
			-élő	<i>AZZAL</i>	<i>azzal/-</i>	<i>vele</i>
		többes	+élő	<i>ŐVELÜK/VELÜK...</i>	<i>velük.../-</i>	<i>velük...</i>
			-élő	<i>AZOKKAL...</i>	<i>azokkal.../-</i>	<i>velük...</i>

A különböző típusok jellemzése:

Fókusz, illetve kontrasztív topik pozíció:

A fókusz és kontrasztív topik pozícióban álló személyes névmások főhangsúlyosak, mindig testesek és határozói esetben megjelenhet a teljes forma (*ővelük, őrajta* stb.) is.

2. **ŐVELE** akartam reggelizni.

3. **VELE** akartam reggelizni.

4. **ÉNVELEM/VELEM** indult el.

5. **ŐVELE** táncolt Péter, *énvelem* nem. (kontrasztív topik)

Harmadik személyű névmásoknál fókusz pozícióban megvan az élő/élettelen megkülönböztetés. Élettelen referens esetén a távolra mutató névmás megfelelő alakja jelenik meg.

Topik pozícióban:

Topik pozícióban topikváltásnál testes alak jelenik meg. Topikváltásnál testes, hangsúlyos, de nem főhangsúlyos alak jelenik meg. Véleményem szerint a teljes alakok itt nem jelennek meg, bár ez –úgy gondolom – beszélő-függő.

6. **Vele** elindult Péter. vö. ?*Ővele* elindult Péter. (szemben a fókuszálttal: *ŐVELE* indult el Péter. – Amit teljesen jólformálnak tartok.)

Topik pozícióban (a fókusz, illetve kontrasztív topik pozícióhoz hasonlóan) szintén jelen van az élő/élettelen megkülönböztetés. Itt szintén az *az* mutató névmás megfelelő alakja jelenik meg élettelenre való utalás esetén.

Élő referens esetén:

7. **Őt** meghívtam vacsorára.

Élettelen referensnél:

8. **Azt** kértem reggelire.

Az *az* mutató névmás [+élő] jegyűre is vonatkozhat abban az esetben, ha az az előző mondat nem alanyi bővítményével koreferens.

9. János meglátogatta édesanyját. **Az** tárt karokkal fogadta.

Ige utáni pozíció:

Mint az a táblázatból látszik, ige utáni pozícióban testes névmás csak többes tárgy és határozó esetén jelenik meg. Egyéb esetben rejtett névmást találunk. A másik érdekes dolog a harmadik személyű személyes névmásoknál, hogy ige utáni megjelenés esetén nem releváns az élő/élettelen megkülönböztetés, ige után ugyanis nem jelenik meg a távolra mutató névmás.

Érdekes még a besorolás szempontjából, hogy ige utáni helyzetben csak redukáltabb alakok állhatnak, teljesekek sohasem.

10. *Kézbesítették **nekünk** a meghívókat.*

11. *?Kézbesítették **minekünk** a meghívókat.*

3. A harmadik személyű személyes névmások csoportosítása Cardinaletti & Starke (1994) alapján

3.1. Cardinaletti & Starke (1994) névmási típusainak bemutatása

A. Cardinaletti és M. Starke (1994) a névmások három típusát különbözteti meg cikkében. Ezek a következők: erős névmások (strong pronouns), gyenge névmások (weak pronouns), valamint klitikumok (clitics)².

A különböző típusokat egy sor ismerv alapján különítik el. A következő táblázat az ő kritériumaiknak magyar fordítását tartalmazza:

(3) A névmási típusok jellemzői Cardinaletti & Starke (1994)

	Morfológiai redukáltság mértéke	Preferált választás	Fókuszálható	Koordinálható	Szóhangsúly
erős	legkevésbé redukált	legkevésbé preferált	igen	igen	van
gyenge	közepes mértékben redukált	preferáltabb az erősnél, de a klitikumnál kevésbé preferált	igen	igen	van
klitikum	leginkább redukált	leginkább preferált	nem	nem	nincs

² A klitikum kifejezés itt eltér a morfológiai klitikum fogalmának jelentésétől. Itt egyszerűen annyit tesz, hogy a névmási típus a három közül a leggyengébb. Sok esetben e névmások rejtett névmás, vagy valamilyen todalék formájában jelennek meg.

Tehát a névmások közül a legredukáltabb a klitikum, a legkevésbé pedig az erős típus. Ha a típusokból több is lehetséges lenne, mindig a leggyengébb lehetséges fog megjelenni. Ha a névmás nem fókuszálható, az biztosan nem erős (de gyenge még lehet). Az erős és gyenge névmás koordinálható és csak csak a klitikumra jellemző, hogy nincs szóhangsúly.

A névmási típusok tulajdonságai sok esetben csak a többi névmással való összehasonlítással ismerhetők fel. Ilyen kritérium például a redukáltság mértéke, vagy a preferáltság.

Az erős névmás jellemzői a fentiek alapján:

A többi típushoz képest legkevésbé redukált, a legkevésbé preferált választás, fókuszálható, mellérendelhető. Szóhangsúllyal rendelkezik.

A gyenge névmás jellemzői:

Morfológiailag redukáltabb az erős típusnál, de nem olyan mértékben, mint a klitikum típus, preferáltabb az erősnél, de semleges jelentésben kevésbé preferált, mint a klitikum típus. Fókuszálható és mellérendelhető. Rendelkezik szóhangsúllyal.

A klitikum névmás jellemzői:

A három típus közül morfológiailag a legredukáltabb. Sok esetben rejtett névmás. Semleges jelentésben a leginkább preferált. Nem fókuszálható és nem mellérendelhető. Szóhangsúllyal nem rendelkezik.

3.2. A magyar személyes névmások névmási típusokba sorolása Cardinaletti & Starke (1994) kritériumai alapján

A második fejezetben felállított magyar névmási típusok vizsgálatával és az előző alfejezetben ismertetett kritériumok felhasználásával megállapítom, hogy a három magyar névmási típus csak részben feleltethető meg a Cardinaletti & Starke által felállított névmási csoportoknak.

3.2.1. A fókusz/kontrasztív topik pozícióban álló névmások jellemzői és besorolása:

Az ebben a pozícióban álló névmások sajátosságai többségükben az erős névmásnak nevezett csoport tulajdonságainak felelnek meg.

Morfológiai redukáltság mértéke:

A legkevésbé redukáltak. Ugyanis csak itt jelenhetnek meg a teljes alakok (*ővele, éntőlem* stb.).

Fókusz:

12. **ÉNTŐLEM/TŐLEM** kért segítséget Pál.

Kontrasztív topik:

13. **ÉNTŐLEM/TŐLEM** segítséget kért Pál, mástól nem.

Topik:

14. **Tőlem** segítséget kért Pál.

15. ?**Éntőlem** segítséget kért Pál.

Ige utáni:

16. ***Segítséget kért éntőlem** Pál.

Preferáltság semleges jelentésben (választás):

A legkevésbé preferáltak semleges jelentésben. Semleges jelentésben ugyanis a fókuszáltságból, illetve kontrasztív topiknál a kontrasztív jelentéstartalomból adódóan soha nem jelenhet meg.

Fókuszálhatóság:

A fókuszálhatóság kritériuma jelen esetben egyértelmű, ugyanis a csoportba tartozás alapfeltétele, hogy fókuszban legyen az adott névmás. A fókuszban álló személyes névmások tehát mindig fókuszálhatók, ahogyan az erős névmások.

Koordinálhatóság:

Fókusz:

17. **Ő ÉS JÁNOS** indult el korcsolyázni.

18. **VELEM ÉS PÉTERREL** akart találkozni János.

Kontrasztív topik:

19. **TŐLEM ÉS JÁNOSTÓL** segítséget kértek, tőletek nem.

A 17-19 példák azt mutatják, hogy a fókusz, illetve a kontrasztív topik pozícióban álló személyes névmások mellérendelhetők.

Szóhangsúly:

Az erős névmások mindig rendelkeznek szóhangsúllyal. A fókuszban és kontrasztív topikban álló személyes névmásokra is teljesül ez a kritérium, sőt, nemcsak hogy szóhangsúllyal rendelkeznek, de főhangsúlyt viselnek.

A fókusz és kontrasztív topik pozícióban álló személyes névmások besorolása:

A kritériumok alapján tehát úgy gondolom, a fókusz és kontrasztív topik pozícióban álló magyar személyes névmások az erős névmási típusba tartoznak, ugyanis nyelvi viselkedésük és alaki jellemzőik megfelelnek a Cardinaletti & Starke által felállított erős névmásokat meghatározó kritériumoknak.

3.2.2. A topik pozícióban álló névmások jellemzői és besorolása:

Morfológiai redukáltság mértéke:

A gyenge névmások kevésbé redukáltak, mint az erős névmások. Mivel az előzőekben megállapítottam, hogy a fókusz pozíciójú magyar személyes névmások erős típusúak, ahhoz tudjuk hasonlítani a topik pozícióban állók alakját. Mivel itt nem jelenhet meg a teljes alak, vagy legalábbis kevésbé jó mondatot eredményez, elmondható, hogy a topikalizált személyes névmások alakja redukáltabb a fókuszált személyes névmásokhoz képest.

fókusz/kontrasztív topik pozícióban:

20. **ÉNVELEM/VELEM** süttették meg a pogácsát.

21. **ÉNVELEM/VELEM** megsüttették a pogácsát, vele nem.

Itt a teljes alak (*énvelem*) és a redukáltabb (*velem*) is megjelenhet.

Topik pozícióban:

22. **Velem** megsüttették a pogácsát.

23. ?**Énvelem** megsüttették a pogácsát.

A teljes alak topik pozícióban kevésbé jó mondatot eredményez.

Ige utáni pozícióban:

24. Megsüttették **velem** a pogácsát.

25. *Megsüttették **énvelem** a pogácsát.

Ige utáni pozícióban csak a redukáltabb alak jelenhet meg.

Ugyanakkor nem annyira redukált, hogy a klitikum típusba tartozzon, ugyanis a klitikum típusú személyes névmások már olyannyira redukáltak, hogy vagy nem is jelennek meg testesen (rejtett névmások), vagy megjelennek ugyan, de nem rendelkeznek saját szóhangsúllyal.

Harmadik személyű névmás esetén, alanyesetben, illetve egyes tárgy esetén, ige utáni pozícióban nem is jelenik meg testes névmás, csak rejtett.

26. *Megkérte (ő)t. Elhalasztotta (azt).*

Ezek alapján megállapítható, hogy a topikban álló személyes névmások kevésbé redukáltak, mint a fókuszáltak, vagy a kontrasztív topikban állók, ugyanakkor kevésbé redukáltak a klitikum típusnál.

Preferáltság semleges jelentésben (választás):

Megjelenhet semleges mondatban, új topik esetén, tehát semleges jelentésben preferáltnak mondható, ami a gyenge típusú személyes névmásokra jellemző.

27. *Én elindultam sétálni.*

Semleges jelentésben használható.

Fókuszálhatóság:

A gyenge típusra is jellemző a fókuszálhatóság. A topik pozícióban megjelenő bármely névmás fókuszálható, igaz, akkor már a fókusz pozícióban álló csoportba fog tartozni.

Topikban:

28. *Én elindultam Jánossal.*

Fókuszálva:

29. *ÉN indultam el Jánossal.*

Topikban:

30. *Neki megígérte Leó, hogy rendet rak.*

Fókuszálva:

31. *NEKI ígérte meg Leó, hogy rendet rak.*

Koordinálhatóság:

A gyenge névmásokra jellemző tulajdonság, hogy mellérendelhetőek. Elmondható, hogy a topik pozícióban álló személyes névmások szintén mellérendelhetőek.

31. ***Én és Frici** feldíszítettük a lakást.*

32. ***Neki és Júliának** jól sikerült a vizsga.*

Szóhangsúly:

A gyenge névmások rendelkeznek szóhangsúllyal, ahogyan a topikalizált személyes névmások is, mivel topikváltás esetén mindig megjelennek testesen.

A topik pozícióban álló személyes névmások besorolása:

Ezek a névmások tehát közepes mértékben redukáltak, semleges jelentésben preferáltak, fókuszálhatóak, mellérendelhetőek és szóhangsúllyal rendelkeznek, ha topikváltás történik.

3.2.3. Ige utáni pozícióban álló személyes névmások jellemzői és besorolása:

Morfológiai redukáltság mértéke:

A személyes névmások közül a leginkább redukált az ige utáni pozícióban álló. Bizonyos esetekben ugyanis, mint a (2) táblázatban látszik, nem is jelenik meg testes névmás. Alanyesetben, valamint egyes tárgyesetben rejtett, pro névmás jelenik meg.

33. *Kérsz **(te)** egy süteményt?*

34. *Kértek **(ti)** bonbont?*

35. *Meghívtak **(téged)** a konferenciára?*

A többi esetben azonban (többes tárgy esetén, valamint határozói esetben) megjelennek a testes névmások.

Többes tárgy:

36. *Megkedveltelek **titeket**.*

Egyes határozói:

37. *Kölcsönadom **neked** a könyvemet.*

Többes határozói:

38. *Kölcsönadom **nektek** a könyvemet.*

Választás:

Az ige utáni pozícióban álló névmások semleges jelentésűek, klitikum és a gyenge típusokra is jellemző.

Fókuszálhatóság:

A rejtett névmások nem fókuszálhatók. E tulajdonság alapján a klitikum típushoz lesznek hasonlóak.

Ige utáni:

39. *Megkedveltem (őt).*

Fókuszálva:

40. **(ŐT) kedveltem meg.*

A testesen megjelenő ige utáni pozícióban álló névmások fókuszálhatók.

Ige utáni:

41. *Elindultam vele sétálni.*

Fókuszálva:

42. *VELE indultam el sétálni.*

A fókuszálhatóság vizsgálata alapján tehát az ige után megjelenő személyes névmások kétarcúak. Ha testesen megjelennek, a gyenge és erős típusokhoz hasonlóbbak, hiszen fókuszálhatók. Ha azonban rejtett névmásokról van szó, a fókuszálás nem hajtható végre, így a klitikum típus kritériumát teljesítik.

Koordinálhatóság:

Ahogy az előzőleg vizsgált fókuszálhatóságnál, a mellérendelésnél is döntő szerepet játszik az, hogy az adott személyes névmás megjelenik-e testesen. Ha ugyanis a névmás nem rejtett, akkor koordinálható.

43. *Megkínáltalak titeket és Jánost.*

44. *Összebarátkoztam velük és az igazgatóval.*

Ha azonban a névmás rejtett, a koordináció nem lehetséges.

45. **Megkínáltalak (téged) és Jánost.*

46. **Meghívta (őket) és Andort.*

Ezek alapján úgy tűnik, az ige utáni pozícióban álló magyar személyes névmások koordinálhatóság szempontjából kétféleképp viselkednek. A rejtett névmások ez alapján a klitikum típusú névmásokhoz hasonlóan viselkednek, az ebben a pozícióban testesen megjelenők pedig a gyenge, illetve erős típushoz hasonlóak.

Szóhangsúly:

A szóhangsúly megléténél az előzőekhez hasonlóan a testes megjelenés a döntő szempont. Ha ugyanis az ige utáni személyes névmás nem rejtett, rendelkezik szóhangsúllyal. Ha azonban pro névmás jelenik meg, szóhangsúly természetesen nincs. Ahogyan a koordinálhatóságnál és a fókuszálhatóságnál történt, itt is jellemző, hogy a rejtett névmások a klitikum típushoz hasonlóan viselkednek, míg a testesen megjelenő névmások a gyenge, illetve erős névmásokhoz hasonlóak ebből a szempontból.

Mint az az előzőekből látható, az ige utáni pozícióban álló névmások egy része a gyenge típushoz hasonló, míg másik része a klitikum típushoz viselkedik hasonlóan.

Az ige utáni pozícióban álló személyes névmások besorolása:

A testesen megjelenő, ige utáni pozícióban álló névmások redukáltak, ugyanis nem jelenhet meg a teljes alak ebben a pozícióban, ugyanakkor nem redukáltak oly mértékben, mint a klitikum típusúak. Választás szempontjából preferáltak semleges jelentésben. Fókuszálhatók és mellérendelhetők. Szóhangsúllyal rendelkeznek. Ezek alapján az ige utáni pozícióban lévő, nem rejtett személyes névmásokat gyenge típusúnak tartom, mivel a gyenge típusú névmásokhoz hasonló nyelvi viselkedésük.

A rejtett névmásokat klitikum típusúnak tartom, hiszen a klitikum névmási típus ismertetőjegyeit viselik. Maximális mértékben redukáltak, preferáltak semleges jelentésben, nem koordinálhatók, nem fókuszálhatók és szóhangsúllyal sem rendelkeznek.

3.3. A magyar személyes névmások típusokba sorolásának eredménye

A fókusz pozícióban álló magyar személyes névmásokat a vizsgálat alapján erős típusúnak tartom. A topik pozícióban található magyar személyes névmások, mivel a gyenge típus ismertetőjegyeit viselik, gyengének tartom. Gyenge típusba tartozónak vélem ezeken kívül az ige utáni pozícióban álló, testesen megjelenő személyes névmásokat. A rejtett/pro névmásokat a klitikum típusba sorolom, mivel nem mellérendelhetők, nem fókuszálhatók, nincs szóhangsúlyuk, valamint mert morfológiailag teljes mértékben redukáltak (testesen nem is jelennek meg).

(4) A magyar személyes névmások típusokba sorolása:

erős, gyenge, klitikum

				fókusz/kontrasztív topik	topik	ige utáni
Első személy	alany	egyes		ÉN	én	(pro én)
		többes		MI	mi	(pro mi)
	tárgy	egyes		ENGEM	engem	(pro engem)
		többes		MINKET	minket	minket
	határozó	egyes		ÉNVELEM/VELEM	velem	velem
		többes		MIVELÜNK/VELÜNK	velünk	velünk
Második személy	alany	egyes		TE	te	(pro te)
		többes		TI	ti	(pro ti)
	tárgy	egyes		TÉGED	téged	(pro téged)
		többes		TITEKET	titeket	titeket
	határozói	egyes		TEVELED/VELED	veled	veled
		többes		TIVELETEK/VELETEK	veletek	veletek
Harmadik személy	alany	egyes	+élő	Ő	ő	(pro ő)
			-élő	AZ	az	(pro az)
		többes	+élő	ŐK	ők	(pro ők)
			-élő	AZOK	azok	(pro azok)
	tárgy	egyes	+élő	ŐT	őt	(pro őt)
			-élő	AZT	azt	(pro azt)
		többes	+élő	ŐKET	őket	őket
			-élő	AZOKAT	azokat	őket
	határozói	egyes	+élő	ŐVELE/VELE	vele	vele
			-élő	AZZAL	azzal	vele
		többes	+élő	ŐVELÜK/VELÜK...	velük...	velük...
			-élő	AZOKKAL...	azokkal...	velük...

A fenti (4) táblázatban a szemléletesség és a helytakarékoság kedvéért egy táblázatban jelöltem a három névmási típusba tartozó személyes névmásokat. Piros színnel az erős típusúakat, narancssárgával a gyengéket, míg zölddel a klitikum típusúakat.

Mint az látszik, az ige utáni pozícióban található személyes névmások az egyetlen csoport, ahol a csoport kétfelé válik és egy részük gyenge, míg másik részük klitikum típusú lesz.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy mi az oka annak, hogy ez a csoport nem feleltethető meg egyértelműen egyiknek sem, a Cardinaletti & Starke által megkülönböztetett három névmási típus közül. A következő fejezetben erre a jelenségre adok magyarázatot egy univerzális nyelvi jelenség, a névmási ciklus segítségével.

4. A névmási ciklus

A névmási ciklus tulajdonképpen egy grammatikálizálódási folyamat. A grammatikálizáció során egy teljes lexikális elem folyamatosan erodálódik, egyre inkább elveszítve lexikális tulajdonságait és egyre grammatikaibbá válik, ezzel elveszítve függetlenségét. (Bynon 1997) (A névmási ciklus annyiban különbözik az átlagos grammatikálizációs folyamatoktól, hogy elérve a végső mértékben erodálódott pontot (mikor már oly mértékben lekopott, hogy funkcióját már képtelen ellátni), az elem megújul és teljes, lexikális formában jelenik meg újra. Elly van Gelderen (2011) a folyamatot négy részre osztja:

1.nyomatékosító szerepű névmás (emphatic pronoun)	>	2.teljes névmás (full pronoun)	
>	3.fej-névmás (head pronoun)	>	4.egyeztetés (agreement).

A grammatikálizációban az újraelemzés útján a lexikális elemek, illetve szerkezetek grammatikai funkciót kapnak és egyre inkább elveszítik önállóságukat (Hopper & Closs Traugott 2003).

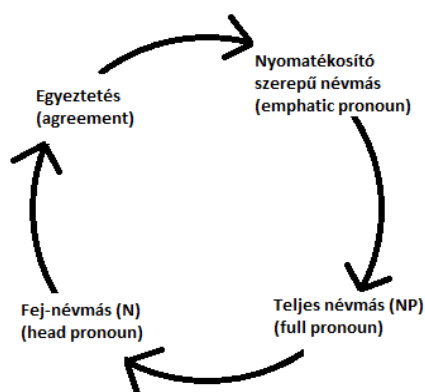
Bybee (2010) szerint a nyelvi változások oka a nyelvhasználatra vezethető vissza. A gyakrabban használt elemeknek nagyobb az esélyük a változásra. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a gyakori elemek feltétlenül változáson mennének keresztül. A grammatikálizáció egyirányú folyamat, a lexikális, független elemből grammatikaibb, kevésbé önálló elem képződik (Dér 2005), mely Elly van Gelderen szerint a gazdaságossági elvből következik, vagyis: „Elemezz minél kevesebbet!”. A nyelvi változások nem mindig alkotnak ciklust, de előfordul némely esetben. Ilyen például a névmási ciklus, melynél a grammatikálizálódás végső pontját elérve, a folyamat újrakezdődik egy új, testes névmás megjelenésével. Némely elméletben azt a jelenséget névmási spirálnak nevezik, mivel az újonnan megjelenő teljes értékű névmás nem egyezik meg az eredetivel, hanem egy teljesen új keletkezik, így inkább spirálnak fogható fel, mint egyfajta körnek.

A névmási ciklust többnyire lépcsőfokokra osztják, mely elméleti kerettől és vizsgált elemektől függően is eltérhet, ugyanakkor fontos látnunk, hogy akárhány lépésre is osztják, a folyamat lényege ugyanaz. A névmási ciklust egyfajta kör-számegyenesként képzelhetjük el, mely ugyan véges számú szakaszra osztható fel, mintha csak egész számokat jelölhetnénk rajta, tehát, ha három, ha tíz részre osztjuk, ugyanarról a növekedési folyamatról van szó, és vannak köztes állapotok. Mivel a névmási ciklus egy lassú változási folyamat, sok esetben az elemek státusza nem elégíti ki teljes mértékben az adott lépés fázisához tartozó kritériumokat, mert már vagy meghaladta kissé, vagy még nem egészen érte el a fázist.

4.1. A névmási ciklus fázisai

A névmási ciklust különböző fázisokra oszthatjuk, a vizsgált elemektől, illetve a vizsgálat típusától függően. Elly van Gelderen (2011) négy részre osztja a névmási ciklus folyamatát, mely az (1) ábrán látható.

(1) A névmási ciklus felosztása Elly van Gelderen alapján

A változás okának a gazdaságossági elvet tartja (economy principle), vagyis a nyelvet elsajátító gyermek a lehető legegyszerűbb szerkezetet tulajdonítja a szerkezeteknek. E szerint a teljes frázisnál egyszerűbb a specifikálóként való elemzés, ennél pedig még gazdaságosabb a fejként elemzés.

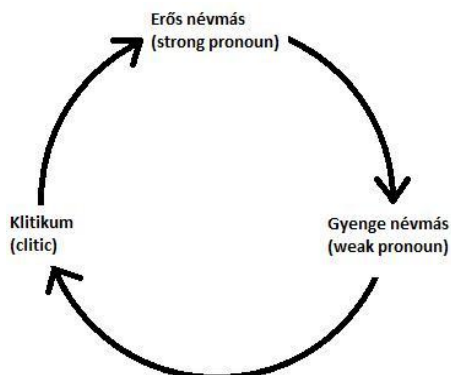
4.2. A névmási ciklus hármas felosztása

Mivel a Cardinaletti & Starke által felállított három típus szintén gyengülést mutat, elhelyezhetjük őket a névmási ciklusban mint fázisokat. Így a névmási ciklus legerősebb, kezdeti fázisa az erős típusú névmás, a gyengült a gyenge névmás, míg a már igen nagy mértékben erodálódott, már majdnem eltűnő névmás a klitikum típusnak nevezett névmás. Az ábrán jelzett, úgynevezett nyomatékosító szerepű névmás az erős típusnak, a van Gelderen

által full pronounnak (teljes névmásnak) nevezett fázist a gyenge típusnak, a fej-névmást, illetve az egyeztetést a klitikum típusnak feleltetem meg.

E felosztás szerint a névmási ciklus a következőképpen fest:

(2) A névmási ciklus hármas felosztása:

Ha a névmási típusokat mint fázisokat tekintjük a névmási ciklusban, megmagyarázható, hogyan lehetséges, hogy ugyanazon névmási csoport tagjai hogyan lehetnek két különböző típusba tartozók. Hiszen feltételezhető, hogy ennek oka a változási folyamat. Úgy tűnik, hogy az ige utáni pozícióban álló magyar személyes névmások gyengülőben vannak, így egy részük még a gyenge típusba tartozik, míg más részük már olyan mértékben gyengült, hogy klitikum típusúvá vált.

5. Az *őket/azokat* kérdésről

A szakirodalom régóta foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy utalhatunk-e vissza élettelen dologra az *az* mutató névmás alakjaival ige utáni helyzetben. A kérdés nagy nyelvhelyességi vitákat kavart.

Elekfi (MNY 76. (1980):176-87) részletes leírást ad a témáról folyó vitákról. Azt állítja, hogy Brassai (1846) lehetett az egyik első, aki írt a problémáról. Elekfi köztudott nyelvművelési szabályként említi, hogy hangsúlytalan helyzetben az *őket* magyarosabb, mint az *azokat*.

Először Szepeszy Gyula (Nyelvőr: XCIX.414-424) vonta kétségbe ezt a szabályt, majd Soltész Katalin (Nyelvőr. 100: 257–62.), majd Bán Ervin (Nyelvőr C. 257-62). Mint azt említi, a Nyelvőrben is vitákat vált ki a probléma.

Mint írja:

„Több, mint 90 éve annak, hogy a Nyelvőr egyik levélírója (XIV,559) kifogásolta az *őket* névmást SIMONYI egy mondatában, ahol az a *-nott, -nól, -ni* határozóragokra utal vissza:

„Ezen fölvetés mellett nem is lehetne *őket* megmagyarázni”(Nyr.XIV,488). Az a téves nézet, melynek alapján kifogást emelt az illető az őket ellen, hogy ti. a személyes névmás személyre, a mutató névmás dologra vonatkozik, ma is él a laikus írástudók köztudatában és nemegyszer suta, idegenszerű nyelvhasználathoz vezet” (MNy 76. (1980): 176)

Tehát a szakirodalom sok esetben a névmás hangsúlyától teszi függővé az az alakjaival való visszautalást. Ezen kívül Elekfi említi még az érzelmi indítékot. Az ige utáni azokat használat eszerint a beszélő távolságtartását tükrözi. Elekfi példája: Petőfi: „Akkor majd a verseket | Nem pénzért csinálom. | Ingyen osztom azokat | Szét az újságokba” (Szülőimhez). Azokat a verseket, amiket majd később ír, nem amiket most.

A mai napig bizonytalanságot okoz ez a jelenség az anyanyelvi beszélőkben.

Néhány példa a Magyar Nemzeti Szövegtárból az az alakjaival való visszautalásra ige utáni helyzetben:

Nyelvváltozat: magyarországi Alkorpusz: személyes *Dátum:* 1999/03/10 *Típus:* fórum *Rovat:* Esti Gyors, TV3:A HitGyülekezete Tévtanításai *Szerző:* Echo *Forrás:* Index Fórum

„Jeruzsálem lakosainak csontjait az ő sírjaikból; És kiterítik **azokat** Pro.PL.ACC a napra és a holdra és az égnek minden serege...”

Nyelvváltozat: magyarországi Alkorpusz: személyes *Dátum:* 1999/03/17 *Típus:* fórum *Rovat:* Esti Gyors, TV3:A HitGyülekezete Tévtanításai *Szerző:* Echo *Forrás:* Index Fórum 49.

„Azok elvesznek, de te megmaradsz, és mindazok, mint a ruha megavulnak. És palástként összehajtod **azokat** Pro.PL.ACC és elváltoznak, te pedig ugyanaz vagy és a te esztendeid”

Nyelvváltozat: magyarországi Alkorpusz: személyes *Dátum:* 1998/09/14 *Típus:* fórum *Rovat:* Törzsasztal:Nagymaros - ma hogy látod? *Szerző:* kukacz *Forrás:* Index Fórum

„...lehet fenntartásokkal kezelni a könyvben foglaltakat, de cáfolni eddig senki sem cáfolta **azokat** Pro.PL.ACC . Javaslom a múlt heti HVG-t is...”

Látható, hogy az az alakjaival való visszautalás ige után jelen van a nyelvhasználatban. Sokan mégis helytelenítik e formákat. Mi lehet a kettősség oka? Magyarázható ez a jelenség a névmási ciklussal és a névmási típusokkal? Úgy gondolom, hogy igen, ezen elméletek erről a jelenségről is számot tudnak adni.

Mint az a (2) és (4) táblázatokban látható, fókusz és topik pozícióban élettelen referensre a mutató névmás megfelelő alakjait „vesszük kölcsön”, míg ige utáni pozícióban ez nem történik meg, ugyanazzal utalunk élettelenre, mint előre.

[+élő]

Tókusz:

47. *Meghívtam Jánosékat. **ŐKET** hívd ide!*

Kontrasztív topik:

48. *Meghívtam Jánosékat. **ŐKET** hívd ide, ne Pálékat!*

Topik:

49. *Meghívtam Jánosékat. **Őket** hívd ide!*

ige után:

50. *Meghívtam Jánosékat. Hívd ide **őket**!*

[-élő]

fókusz:

51. *Kisütöttem a pereceket. **AZOKAT** hozd ide!*

52. *Kisütöttem a pereceket. ***ŐKET** hozd ide!*

topik:

53. *Kisütöttem a pereceket. **Azokat** hozd ide!*

54. *Kisütöttem a pereceket. ***Őket** hozd ide!*

ige után:

55. *Kisütöttem a pereceket. Hozd ide **őket**!*

56. *Kisütöttem a pereceket. ?Hozd ide **azokat**!*

Úgy tűnik, ige előtti (fókusz, illetve topik pozícióban álló) személyes névmások harmadik személyű alakjai (*ő, ők, őt, őket, vele, ővele* stb.) nem utalhatnak [-élő] jeggyel rendelkező referensre, így élettelenre való vonatkozás esetén ezeket nem használhatjuk. Ennek megoldásaként ilyenkor a távolra mutató névmás (*az*) alakjai használatosak.

Ige utáni helyzetben azonban, a jelek szerint a harmadik személyű személyes névmások többes tárgyi és határozói alakjai, a rejtett névmásokkal együtt, vonatkozhatnak [-élő] jeggyel rendelkező referensre, így a távolra mutató névmás használatára nincs szükség.

Hogyan vezethető le ez a jelenség a névmási típusokból? Cardinaletti & Starke (1994) szerint az erős névmási típus nem vonatkozhat élettelenre. Ezt elfogadva máris megvan a

magyarázat, miért használatos az erős típusba tartozó, fókusz/kontrasztív pozícióban álló helyzetben, élettelenre való referálás esetén a távolra mutató névmás megfelelő alakja. Nem ilyen egyszerű a helyzet azonban a topik pozícióban álló személyes névmásokkal (természetesen itt csak a harmadik személyű alakokról van szó). Az említett tanulmány szerint az úgynevezett defektív típus (amely a gyenge és klitikum névmási típust foglalja magában) vonatkozhat [-élő] jegyűre. Az előzőekben a topik pozícióban álló névmások a gyenge típusba lettek sorolva. Mégsem vonatkozhatnak élettelenre, hiszen megjelenik a mutató névmás. Ez a kettősség magyarázható a már ismertetett változási folyamattal. Úgy tűnik, hogy annak ellenére, hogy a topik pozíciójú névmások a gyenge típus tulajdonságait mutatják, erős tulajdonsággal is rendelkeznek, vagyis nem utalhatnak élettelenre. Ezek szerint a névmási ciklusban nem pontosan a gyenge névmás státuszban helyezkednek el, hanem kissé az előtt, még nem érték el a gyenge fázist. Az ige utáni pozícióban álló személyes névmásokat gyenge, illetve klitikum típusúnak tartom, mivel ezek a névmások Cardinaletti & Starke szerint vonatkozhatnak élettelenre, ezzel megmagyarázható, miért nincs itt szükség a mutató névmás használatára. Hiszen az ebben a pozícióban álló *őket* alak vonatkozhat előre és élettelenre is, így nincs szükség az *azokat* használatára.

Miért tapasztalható bizonytalanság e kérdésben a beszélőknél és miért használják mégis ige utáni pozícióban a mutató névmási alakokat?

57. *A perecek a tálban vannak. Kóstold meg azokat!*

Úgy gondolom, a beszélők egy része az *az* alakot és ragos formát bizonyos esetekben ige utáni helyzetben is, a fókusz, kontrasztív topik és topik pozícióban álló névmások analógiájára erős névmásként elemzi.³

1. A három magyar személyes névmási csoport helye a névmási ciklusban

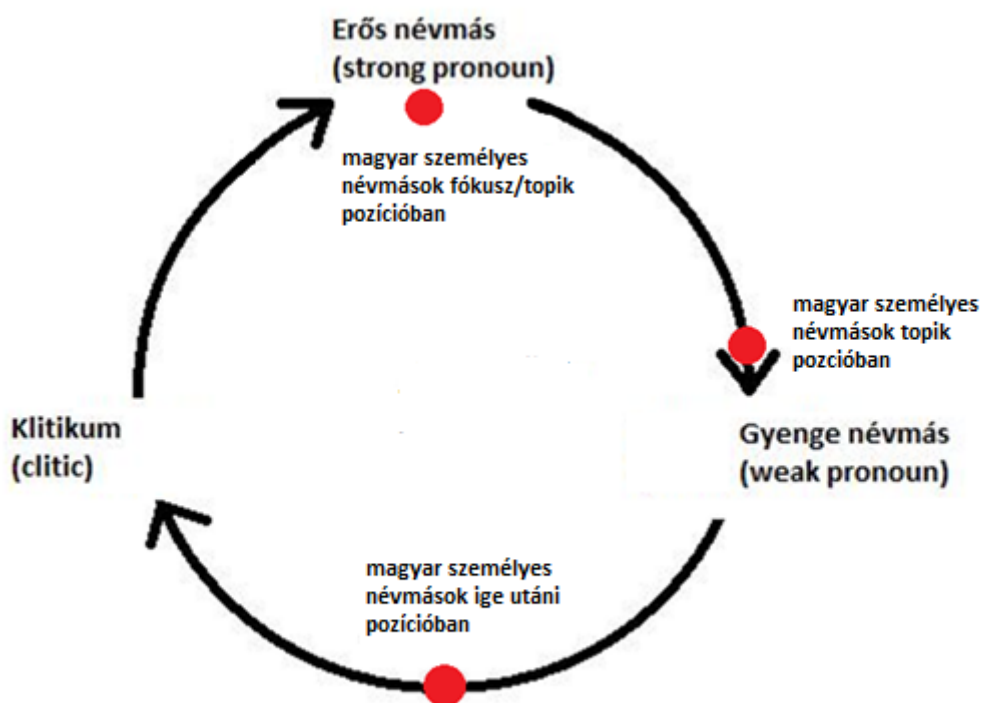
A három magyar személyes névmási csoport vizsgálata során kiderült, hogy a fókusz/kontrasztív topik pozícióban álló személyes névmások, nyelvi viselkedésük alapján az erős típusba tartoznak. A topik pozícióban állók a gyenge típusba, míg a felemásan viselkedő, ige utáni pozícióban álló személyes névmások egy része a gyenge, más része pedig a klitikum típusba tartozik. Az ige utáni pozícióban található személyes névmások testesen megjelenő alakjait gyengének, míg a rejtett névmásokat klitikum típusúnak tartom. Ezen eredmények felhasználásával, illetve az újonnan felosztott névmási ciklussal minden eszköz megvan rá

³ Bár a topik pozícióban álló névmások általában a gyenge típus kritériumait teljesítik, rendelkezik azzal az egyébként erős típusra jellemző tulajdonsággal, hogy nem utalhat élettelen referensre, így megjelenik a mutató névmás élettelen referens esetén.

hogy a magyar személyes névmások csoportjai (fókusz pozícióban lévő, topik pozícióban lévő, illetve ige utáni pozíciót elfoglaló személyes névmások) elhelyezhetők legyenek a névmási ciklusban.

A fókusz/kontrasztív topik pozíciójú személyes névmások elhelyezése egyértelmű, ugyanis meggyőzően teljesítette az erős névmási típushoz tartozás kritériumait, így ez a csoport az erős fázisban foglal helye. A topik pozícióban álló személyes névmások nagyrészt teljesítették a gyenge névmási típusra tartozás feltételeit, azonban mivel rendelkeznek azzal az erős típusra jellemző tulajdonsággal, hogy nem utalhatnak élettelenre, az erős fázis és gyenge fázis között, a gyenge fázishoz igen közel helyezem el ezt a csoportot. Az ige utáni személyes névmásokat a gyenge és klitikum státusz közötti területen, nagyjából félúton érdemes elhelyezni, ugyanis egyes elemek már klitikum típusúvá gyengültek.

(3) A magyar személyes névmások három csoportja a névmási ciklusban

2. Összegzés

A kutatás során megvizsgáltam a magyar személyes névmások viselkedését. Az osztály heterogenitását a névmási típusok létezésével magyaráztam. Úgy tűnik, a sok nyelvben meglévő névmások közti hármasság a magyar nyelvben is létezik. A három névmási csoportot (fókusz pozícióban álló, topik pozícióban lévő, illetve ige utáni névmásokat) az erős, gyenge és klitikum névmási típusokba soroltam az Anna Cardinaletti és Michal Starke által felállított kritériumok alapján. A névmási csoportok néhol tapasztalható kettős viselkedését a névmási ciklus jelenségével magyarázom. Ez a kettős viselkedés mutatja, hogy a névmási csoport tulajdonságai változóban vannak. Ezek a jelek az adott névmási csoport folyamatban lévő gyengülését mutatják. A névmási ciklust három fázisra osztottam, mely fázisok megfeleltethetők a névmási típusoknak (erős, gyenge, illetve klitikum fázisok). Ezt követően elhelyeztem a három magyar névmási csoportot ebben a ciklusban. A fókusz pozícióban álló személyes névmások az erős fázisban találhatók, a topik pozícióban állók az erős és gyenge fázis között, de a gyengéhez közelebb, az ige utáni névmások pedig a gyenge és klitikum fázis között találhatók, hiszen egy részük már a klitikum típusba tartozik.

Ezek az elméletek új szempontból világítják meg az úgynevezett „*őket/azokat*” kérdést, mely az ige utáni pozícióban álló harmadik személyű személyes névmásokat érinti. Pontosabban azzal, hogy utalhatunk-e vissza ige utáni pozícióban az *az* mutató névmás alakjaival élettelenre. Én amellet érveltem, hogy ige utáni pozícióban, a típusba való hovatartozásuk miatt a személyes névmások utalhatnak élettelenre, így nem szükséges a mutató névmás paradigmába való beillesztése. Nem így van ez azonban a topik és fókusz pozícióban álló harmadik személyű személyes névmásokkal, hiszen azzal az erős típusra jellemző tulajdonsággal rendelkeznek, hogy nem utalhatnak vissza élettelenre, így élettelenre való referálás esetén a távolra mutató névmás alakjai használatosak.

A kutatás új nézőpontból tekint a magyar személyes névmások heterogenitására. Az osztály különböző csoportjainak eltérő nyelvi viselkedése ugyanis a sok nyelvben meglévő hármas felosztást mutatja. Ezt a hármas felosztást pedig, úgy gondolom, a névmási ciklus fázisai generálják. Így a magyar személyes névmások heterogenitása a névmási ciklus jelenlétének velejárója.

Felhasznált irodalom:

1. Bybee, Joan 2010. *Language, Usage and Cognition*. Cambridge University Press, Cambridge.
2. Bynon, Theodora 1997. *Történeti nyelvészet*. Gherdán Tamás – Számadó Tamás (szerk.) Osiris Kiadó, Bp.
3. Cardinaletti, Anna. & Starke, Michal. 1994. „The Typology of Structural Deficiency” <http://lear.unive.it/bitstream/10278/455/1/4.2.3.pdf> . 2012.dec.29.
4. Dér Csilla Ilona 2005. *Grammatikalizációs folyamatok a magyar nyelvben – elméleti kérdések és esettanulmányok* <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/der/diss.pdf> 2012.dec.29.
5. Elekfi László 1980. *Azokat – őket*. MNy. 76: 176–87, 323–31
6. É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc & Siptár Péter 1998. *Új magyar nyelvtan*. Osiris kiadó, Bp.
7. Hangay Zoltán 2003. *A névmások* In: Szófajtani elemzések szerk.: Nagy Katalin. Tinta Kiadó, Bp.
8. Hopper, J. Paul & Closs Traugott, Elizabeth 2003. *Grammaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
9. J. Soltész Katalin 1976. *Mikor őket, mikor azokat?* Nyr. 100: 257–62.,
10. Keszler Borbála (szerk.) 2006. *Magyar Grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
11. Rácz Endre 1957 *Az egyszerű mondat vizsgálata*: Magyar Nyelvhelyesség 237.
12. Van Gelderen, Elly 2011. *The Linguistic Cycle*, Oxford University Press, New York.